

بازشناسی آموزش زبان فارسی به غیرفارسی‌زبانان

دکتر احمد صفارمقدم^۱

چکیده

نوشته حاضر مبین پایندی و دغدغه نگارنده و دربرگیرنده پاره‌ای نظرهای تجربی و شورایی نسبت به حوزه مقدس آموزش زبان فارسی به غیرفارسی‌زبانان است که در راستای ارتقای کارآمدی و توفیق بنیاد ارجمند و تازه‌تأسیس سعدی تقدیم می‌شود. به حق امید می‌رود که تأسیس این بنیاد به نقطه عطفی درخشان در حوزه یادشده و تحولی عظیم و جهانی بیانجامد.

تقدیر از تلاش‌های متولیان پیشین این حوزه که عموماً از فرهیختگان فرهنگ و ادب کشور برگزیده شده و در گسترش جهانی زبان فارسی در نیم قرن گذشته تأثیرگذار بوده‌اند در بخش مقدم مقاله جای دارد. بحث در ضرورت واژه‌گزینی حوزه یادشده و جایگاه بلند زبان فارسی برپایه اسناد بالادستی جمهوری ایران و تصریحات مقام معظم رهبری در بخش‌های بعدی آورده شده و با بررسی گستره عظیم آموزش زبان فارسی که فراتر از شناخت کنونی است و تولید منابع آموزشی جذاب و معتبر به‌عنوان نخستین نیاز آموزشی ادامه یافته است. مقاله با برخی توصیه‌ها در جهت بومی‌سازی و کاربردی کردن دانش فارسی‌آموزی جهانی و پیشنهاد کسب درآمد از فروش محصولات آموزشی به پایان می‌رسد.

محتوای نوشته برپایه تجربه آموزشی و پژوهشی نگارنده و به کمک برخی انتشارات آموزشی فراهم گردیده و تسهیل در دستیابی به اهداف متعالی بنیاد سعدی از نتایج آن شمرده می‌شود.

کلیدواژه‌ها: بنیاد سعدی، متولیان پیشین، واژه‌گزینی، جایگاه و گستره آموزش فارسی، اولویت‌ها، سودآوری

مقدمه

آموزش و گسترش زبان فارسی که به دلیل شأن فرهنگی و تمدنی ایران از گذشته‌های دور مورد توجه مراکز علمی در خارج از کشور قرار داشته در طی نیم قرن اخیر در صدر برنامه‌های برون‌مرزی مسؤلان و متولیان امر واقع شده است. تأکیدات مکرر در اسناد بالادستی جمهوری اسلامی ایران، از جمله سیاست‌های کلی برنامه پنجم توسعه (بند ۴۳)، قانون برنامه پنجساله پنجم توسعه (فصل اول، مواد ۳ و ۵)، نقشه جامع علمی کشور (فصل‌های دوم و چهارم)، طرح‌های کلان و ویژه و اولویت‌های علوم، تحقیقات و فناوری در زمینه علوم انسانی، معارف اسلامی و هنر همگی از جایگاه بلند این رکن استقلال و فرهنگ ایران حکایت دارد. افزون بر این، ارزش‌های متعالی این حوزه به‌درستی مورد توجه مقام معظم رهبری قرار گرفته و توصیه‌های مؤکد ایشان دوستداران زبان و ادب فارسی را امیدوار و دلگرم ساخته است.

حوزه آموزش و پژوهش زبان و فرهنگ ایران در خارج از کشور پیشینه‌ای چندصدساله دارد اما دوره جدید ترویج زبان فارسی از سال ۱۳۴۵ با اعزام استاد به برخی از کشورها توسط وزارت علوم وقت آغاز گردید. ستاد گسترش زبان و ادبیات فارسی در وزارت علوم، تحقیقات و فناوری هم‌اکنون از ارکان اجرایی این حوزه شمرده می‌شود.

۱. دانشیار پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی و عضو شورای بنیاد سعدی as_mogaddam@yahoo.com

شورای گسترش زبان و ادبیات فارسی و مرکز گسترش زبان و ادبیات فارسی که به ترتیب در سال‌های ۱۳۶۶ و ۱۳۷۴ تأسیس یافته‌اند، در مقام متولیان اصلی آموزش و ترویج زبان و ادبیات فارسی در خارج از کشور، بیشترین بار مسئولیت را بر دوش کشیده‌اند و با همکاری وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، سازمان فرهنگ و ارتباطات اسلامی، وزارت امور خارجه و وزارت آموزش و پرورش رشد چشمگیر آموزش زبان فارسی و گسترش آن را در کشورهای جهان میسر ساخته‌اند. تأسیس حدود چهل کرسی آموزشی و اعزام استاد ایرانی برای آنها، تشکیل کلاس‌های آموزش زبان فارسی در رایزنی‌های فرهنگی حدود هفتاد کشور، برگزاری هشتاد دوره دانش‌افزایی در ایران و خارج از ایران، تشکیل هفت مجمع بین‌المللی استادان زبان و ادبیات فارسی، و مجموعه بزرگی از انتشارات، همایش‌ها، برنامه‌های پشتیبانی و اقدامات ارزنده دیگر حاصل تلاش‌های این نهادهاست که جا دارد به‌طور مشروح برای آگاهی علاقه‌مندان انتشار یابد.

تلاش‌های انجام‌شده، به‌ویژه توسط متولیان اصلی این حوزه را باید به‌صورتی دوگانه ارزیابی نمود. نخست برپایه نیروی انسانی، اعتبارات مالی و، به‌طور کلی، امکاناتی که به آموزش زبان فارسی به غیرفارسی‌زبانان اختصاص یافته است. این ارزیابی از تلاش مستمر و پیگیر و توفیقات درخشان نهادهای متولی نسبت به آن امکانات حکایت دارد و نگارنده که در طی سال‌های اخیر، بیش از همه، با شورای گسترش زبان و ادبیات فارسی همکاری نزدیک داشته‌ام این واقعیت را به‌عینه دریافته‌ام. ارزیابی دوم که بر جایگاه بلند زبان و فرهنگ ایران، گستردگی جهانی آن و نیازهای فراوان حمایتی در خارج و حتی داخل کشور مبتنی است امکانات و عملکرد نهادهای متولی را، با همه شور و اشتیاق آنان، بسیار محدود و حوزه زبان فارسی برای غیرفارسی‌زبانان را، در مقایسه با اهمیت و نقش برجسته ملی و میهنی آن، حوزه‌ای ضعیف و کم‌توان نشان می‌دهد.

تأسیس بنیاد سعدی توسط دکتر حداد عادل، چهره برجسته فرهنگ کشور، که در راستای تقویت و تمرکز نیروها و تأمین امکانات لازم برای دستیابی به اهداف بنیادی در حوزه زبان و فرهنگ ایران صورت گرفته است نقطه عطفی درخشان و تحولی عظیم به شمار می‌آید. با انجام مطالعات و اقدامات اولیه، نخستین جلسه شورای بنیاد در تاریخ پنجم آذرماه گذشته با حضور شانزده تن اعضای آن تشکیل گردید. نوشته حاضر با امید به توفیقات جهانی بنیاد سعدی فراهم گردیده و دربردارنده پاره‌ای نظرهای تجربی و شورایی نگارنده در حوزه رسالت بنیاد است.

۱. خدمات متولیان پیشین همایش آموزش زبان فارسی
از سال ۱۳۷۴ با شورای گسترش زبان و ادبیات فارسی، و در حدی کمتر، با مرکز گسترش زبان و ادبیات فارسی، همکاری نزدیک داشته‌ام. شورای گسترش، از تاریخ ۱۳۶۶، و مرکز گسترش، از سال ۱۳۷۴، متولیان اصلی آموزش و ترویج زبان فارسی در خارج از کشور بوده‌اند. در این باره آنچه طی چند دهه گذشته انجام گرفته حاصل تلاش‌ها و دلسوزی‌های این دو نهاد و نیز نهادهای مرتبط دیگر در وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، وزارت علوم، تحقیقات و فناوری، وزارت امور خارجه و وزارت آموزش و پرورش است.

نهادهای متولی پیوسته از مدیریت فرهیختگان زبان و ادب فارسی برخوردار بوده‌اند. از جمله، شخصیت ارجمند دکتر علی‌اصغر حاج سیدجواد و دکتر قهرمان سلیمانی در شورای گسترش فراموش‌نشدنی است و خدمات آخرین دبیر شورا، دکتر عباسعلی وفایی، بسیار چشمگیر بوده و جای تأکید دارد.^(۱) در مرکز گسترش نیز، دکتر غلامحسین غلامحسین‌زاده و دکتر محمدرضا دربندی بهترین خاطره را در ذهنم به یادگار گذاشته‌اند.^(۲) ضمناً به‌جاست که در اینجا بر نقش ممتاز مراکز دانشگاهی داخلی نیز که همراه و هماهنگ با نهادهای متولی زبان فارسی خارج از کشور فعالیت وسیعی داشته‌اند تأکید شود. جامعه المصطفی‌العالمیه، دانشگاه امام خمینی (ره) قزوین، دانشگاه‌های تهران،

شیراز، اصفهان و فردوسی مشهد در رأس این گروه قرار دارند. حق‌شناسی و تقدیر از زحمات مسئولان و تلاشگران حوزه زبان و فرهنگ ایران برای خارجیان در درجه اول اهمیت می‌باشد.

۲. واژه‌گزینی آموزش زبان فارسی

در میان عرصه‌های علمی که در طی یکصد سال اخیر با تحولات عظیمی مواجه بوده‌اند آموزش زبان، اعم از زبان اول، زبان دوم و زبان خارجی جایگاه برجسته‌ای دارد. این تحولات در زبان انگلیسی با پیدایش واژه‌ها و اصطلاحات و اختصارات فراوانی همراه بوده که بسیاری از آن‌ها به زبان فارسی راه یافته و کاربردشان در حوزه آموزش زبان فارسی به غیرفارسی‌زبانان اجتناب‌ناپذیر گردیده است. خوشبختانه بخش بزرگی از این مجموعه را استادان و علاقه‌مندان، با سلیقه و نظر شخصی، معادل‌سازی فارسی کرده و خدمت بزرگی به این حوزه ارزانی داشته‌اند اما بخش وسیعی نیز یا به همان صورت انگلیسی به کار می‌روند یا با اختلاف نظر و عدم تأیید مواجهند. در اینجا به چند نمونه از اصطلاحات پرکاربرد که فاقد معادل فارسی تثبیت‌شده می‌باشند اشاره می‌شود، از جمله به دو اصطلاح زیر که صورت اختصاری آن‌ها کاربرد زیادی دارد، توضیح این‌که «آزا» و «آکا» اختصارات پیشنهادی نگارنده‌اند:

Communicative Language Teaching (CLT)

آموزش زبان ارتباطی (آزا)

Task-Based Teaching (TBT)

آموزش کارمحور (آکا)

«توفان فکری» اصطلاح دیگری است که در برابر **brainstorming** به کار رفته اما معادل مناسبی به نظر نمی‌رسد (صحرائی، ۱۳۹۱). اصطلاح انگلیسی، به دلیل این‌که نخستین بار در آن زبان ساخته و پرداخته شده، کاربرد یافته و قابلیت مفهوم‌رسانی دارد. این معادل در زبان فارسی مفاهیم «رعد و برق و باد و باران» و «آشفته‌گی فکری» را به ذهن متبادر می‌سازد که با معنی آن مغایر است. معنی اصطلاح عبارت است از «دادن پاسخ‌های تند و سریع، بدون توضیح و توجیه و یا ارزیابی و بحث در پاسخ‌ها، به صورت مشارکت فکری هرچه بیشتر زبان‌آموزان». این همان است که از مصدر «پراندن» فارسی در معنی «تند و بی‌تأمل حرفی زدن یا جوابی را گفتن» استنباط می‌شود. از این رو، چنانچه واژه یا ترکیب مناسبی از میان عناصر زبانی موجود در برابر **brainstorm** فراهم نباشد، می‌توان ترکیب اسمی «پرانش»، مثل ستایش و نوازش، و مصدر آن، «پرانش کردن»، مانند ستایش کردن و نوازش کردن را برای آن پیشنهاد کرد. «توفان فکری» در کاربرد فعلی مشکل بیشتری دارد که با مقایسه کاربرد اسمی آن مشخص می‌شود:

The last step of the brainstorming exercise

آخرین مرحله تمرین توفان فکری

Ask the students to brainstorm all the words they can remember...

از دانشجویان بخواهید همه واژه‌هایی را که به خاطر می‌آورند توفان فکری کنند. نمونه دیگری که معادل‌سازی شده اصطلاح **task-based** در رویکرد **Task-Based Teaching** است که برخی در برابر آن «تکلیف‌محور» را به کار برده‌اند (رقیب‌دوست، ۱۳۹۱). **task** در این رویکرد بیشتر به معنی کار و فعالیت آموزشی است که در کلاس و در حین آموزش انجام می‌شود که ممکن است در خارج از کلاس نیز انجام گیرد اما واژه «تکلیف» معمولاً به فعالیت آموزشی در خارج از کلاس دلالت دارد. به همین جهت، «کارمحور» یا «کاربنیاد» می‌تواند پیشنهاد مناسب‌تری باشد.

آخرین نمونه واژه «بسنده‌گی» است که به معنی آزمون زبان فارسی برای غیرفارسی‌زبانان پیشنهاد شده و به کار رفته است (قنسولی هزاره، ۱۳۸۹). این واژه فاقد شفافیت معنایی و کاربردی لازم است و مفاهیم کفایت و اکتفا، حتی

سزاواری و شایستگی، رابطه مستقیم و شفافی با آزمون ندارد. از این گذشته، در معنای مورد اشاره بهتر است واژه‌ای مانند «تافل» انتخاب یا ساخته شود که بتوان آن را راحت و روان به‌کاربرد. با توجه به توضیحات داده‌شده، پیشنهاد می‌نماید که در فرهنگستان زبان و ادب فارسی یک گروه واژه‌گزینی اختصاصی برای حوزه آموزش زبان تشکیل دهند و یا همین وظیفه به‌عهده گروه مرتبط دیگری گذاشته شود. تثبیت بخش معادل‌سازی شده و واژه‌گزینی برای بخش باقی‌مانده یقیناً کمک ارزنده‌ای به رشد این رشته و تقویت زبان علمی فارسی خواهد کرد.

۳. جایگاه آموزش زبان فارسی

شأن والا و ارجمند زبان فارسی، گرچه بر هیچ‌کس پوشیده نیست، به جهت رسالت بنیاد سعدی و به دلایل زیر، شایسته تأکید بیشتری است:

الف- در اسناد بالادستی جمهوری اسلامی ایران، اهمیت آموزش و گسترش زبان فارسی، به شرح زیر تصریح گردیده است:

- سیاست‌های کلی برنامه پنجم توسعه: امور سیاسی، دفاعی و امنیتی (بند ۴۳):

تقویت هویت اسلامی و ایرانی ایرانیان خارج از کشور، کمک به ترویج خط و زبان فارسی در میان آنان، حمایت از حقوق آنان و تسهیل مشارکت آنان در توسعه ملی.

- قانون برنامه پنجساله پنجم توسعه. فصل اول: فرهنگ اسلامی - ایرانی:

ماده ۳: به منظور تعمیق ارزش‌های اسلامی، باورهای دینی و اعتلای معرفت دینی و تقویت هنجارهای فرهنگی و اجتماعی و روحیه کار جمعی، ابتکار، ترویج فرهنگ مقاومت و ایثار، تبلیغ ارزش‌های اسلامی و انقلاب اسلامی و گسترش خط و زبان فارسی، دولت مکلف است حمایت‌های لازم را از بخش غیردولتی، اعم از حقیقی و حقوقی، در موارد زیر به عمل آورد...

ماده ۵: به منظور تبیین مبانی اسلام ناب محمدی (ص) و فرهنگ غنی قرآن کریم، انقلاب اسلامی و اندیشه‌های دینی و سیاسی حضرت امام خمینی (ره) و مقام معظم رهبری و نیز شناساندن و معرفی فرهنگ و تمدن اسلامی -

ایرانی و گسترش خط و زبان و ادبیات فارسی، به‌ویژه برای ایرانیان خارج از کشور، با تأکید بر تقریب مذاهب اسلامی و تقویت گفت‌وگو و همگرایی بین پیروان ادیان و نخبگان علمی و فکری فرهنگ و ارشاد اسلامی «سازمان فرهنگ و ارتباطات اسلامی» با همکاری وزارت امور خارجه و سایر دستگاه‌های جهان و توسعه ارتباط و همکاری با مراکز ایران‌شناسی، اسلام‌شناسی و صیانت از مفاخر معنوی، فرهنگی و علمی، «سند ملی توسعه روابط فرهنگی جمهوری اسلامی ایران» در سطح بین‌الملل تا پایان سال اول برنامه توسط وزارت مرتبط، شورای عالی حوزه علمی قم و جامعه المصطفی العالمیه تهیه و به تصویب هیأت وزیران می‌رسد.

- نقشه جامع علمی کشور، فصل دوم: وضع مطلوب علم و فناوری ۲-۲. اهداف کلان نظام علم و فناوری کشور.

بند ۶: ارتقای جایگاه زبان فارسی در بین زبان‌های بین‌المللی علمی؛

فصل چهارم: راهبردها و اقدامات ملی برای توسعه علم و فناوری در کشور.

راهبردهای ملی: توسعه زبان فارسی به‌عنوان یکی از زبان‌های علمی در سطح جهان

اقدامات ملی: افزایش پذیرش دانشجویان خارجی به‌منظور گسترش زبان فارسی و بسترسازی مرجعیت علمی کشور (با اولویت کشورهای اسلامی و همسایه)؛

توسعه و ابداع روش‌های سهل و سریع فارسی‌آموزی؛ حمایت از تأسیس رشته زبان فارسی در دانشگاه‌های مختلف جهان؛

- طرح‌های کلان و ویژه و اولویت‌های علوم، تحقیقات و فناوری:

طرح‌های کلان و ویژه (بند ۳): تدوین سیاست‌ها و راهبردهای نوین برای آموزش موثر و فراگیر زبان فارسی در داخل و خارج از کشور و در فضای مجازی

اولویت‌ها (بند ۱۵): تقویت استفاده از زبان فارسی در حوزه‌های تخصصی علوم با تأکید بر معادل‌سازی مفهومی برای اصطلاحات تخصصی و ترویج آنها در مجامع علمی و تلاش برای تبدیل زبان فارسی به زبان علم و تأسیس رشته زبان فارسی در دانشگاه‌های مختلف جهان

ب- تصریحات مقام معظم رهبری بر جایگاه ارجمند این زبان در جهان تأکید دارد (دربندی، ۱۳۹۱). چند نمونه از آن به شرح زیر است:

ما باید برای رواج زبان فارسی در دنیا و گسترش جغرافیایی آن تلاش کنیم تا این زبان در موضع قدرت قرار گیرد. من معتقدم یکی از کانال‌های کاملاً مطمئن فرهنگی ما زبان فارسی است که باید بتوانیم آن را تأمین و پشتیبانی کنیم تا این زبان رواج پیدا کند.

در هر جای دنیا که هستید باید نسبت به ترویج زبان فارسی اهتمام کنید زیرا برای رساندن پیام انقلاب و تفکر اسلام انقلابی، کاربرد زبان فارسی در حال حاضر بیشتر از کاربرد هر زبان دیگری است.

پ- سومین دلیل جایگاه بلند زبان فارسی این است که عشق به آن، همچون به خاک این سرزمین مقدس، به‌عنوان رکن استقلال ملت ایران و اصلی‌ترین عنصر فرهنگی، در وجود فرد فرد ایرانیان ریشه دارد.

مجموع بندهای بالا بیانگر آن است که کسب توفیقات جهانی و تحقق کامل اهداف بنیاد سعدی مستلزم آن است که خدمت در این نهاد از نظر همه دست‌اندرکاران موهبتی عبادی و جهادی شمرده شود و مدیران ارجمند این نهاد از تبدیل آن به یک دستگاه اداری عادی و کم‌اثر سخت‌پرهیز نمایند.

۴. گستره آموزش زبان فارسی

از تعداد فارسی‌آموزان در دانشگاه‌ها و مراکز فرهنگی خارج از کشور آمار و اطلاعات کافی وجود ندارد اما فعالیت‌های حوزه آموزش زبان فارسی به غیرفارسی‌زبانان در دو سطح بالفعل و بالقوه قابل بررسی است. سطح بالفعل برپایه آمارهای رسمی موجود سنجیده می‌شود، مثلاً این که حدود ۴۰ کرسی زبان‌آموزی در مراکز دانشگاهی

خارج از کشور تأسیس گردیده و در عموم رایزنی‌های فرهنگی ایران کلاس‌های مختلف

آموزش زبان تشکیل می‌شود. به نظر می‌رسد که گستره واقعی زبان فارسی در خارج از کشور بسیار فراتر از ارقام و اطلاعات موجود باشد. مثلاً، به گفته دبیر انجمن استادان زبان فارسی در آمریکا، که رایزنی فرهنگی هم در آنجا فعال نیست، تعداد مراکز آموزش زبان فارسی در دانشگاه‌ها و مؤسسات فرهنگی این کشور به صد نزدیک می‌شود.^(۳) در

کشور مغرب در ۹ دانشگاه از ۱۵ دانشگاهی که در حوزه زبان و ادب فعالند بخش فارسی دارد و بیش از ۲۵۰۰ دانشجو به آموزش این زبان مشغولند و در کشور مصر حداقل ۴۰۰۰ دانشجو و قریب ۲۰۰ استاد به آموزش زبان فارسی اشتغال دارند.^(۴) همچنین تعداد فارسی‌آموزان در کشور لبنان به بیش از ۶۰۰۰ نفر می‌رسد.^(۵)

نکته مهم دیگر در گستره آموزش زبان فارسی سطح بالقوه آن است که در شرایط خاصی واقعیت خود را آشکار می‌سازد. مثلاً، همین‌که در نقطه‌ای از جهان استاد فعال و علاقه‌مندی وارد عرصه می‌شود تعداد متقاضیان از چند نفر به ده‌ها و حتی صدها نفر افزایش می‌یابد و این‌که، دست کم در حوزه فرهنگی ایران، شمار فارسی‌دوستان بسیار

بیشتر از آمارهای کنونی است. با توجه به این که گسترش جهانی زبان فارسی مورد توجه و تأکید بنیاد است، تصور محدود از طیف مخاطبان مانع کسب توفیقات کامل خواهد بود. از این رو، ضروری به نظر می‌رسد که هرچه زودتر اقدامات لازم برای شناخت گستره واقعی آموزش زبان فارسی در جهان انجام گیرد.

۵. اعتلای آموزشی با اهداف کمی

نکته مهم در عرصه رشد و ترویج جهانی آموزش زبان فارسی، تأکید بر اهداف و معیارهای کمی در کنار اهداف کیفی و متعالی بنیاد ارجمند سعدی است. توضیح این که انجام وظایف جاری و روزمره، که طبعاً در سطح رضایتبخش و بالاتری هم انجام می‌شود، اگر با معیارهای کمی سنجیده نشود ممکن است بنیاد را دچار ارزیابی نادرست نماید و حیطة خدمت‌رسانی این نهاد در سطح گستره آموزش زبان فارسی را محدود نماید. نقش مؤثر بنیاد سعدی آنگاه درست ایفا می‌شود که مجموعه مخاطبان بالفعل، و حتی بالقوه زبان فارسی، را کانون و هدف توجه خود بداند و بتواند از تک تک مخاطبان، در هر جای دنیا که باشند، مبلغ و سفیری برای زبان و فرهنگ ایران بسازد.

به اعتقاد نگارنده، و با کمال خوشوقتی، سرعت رشد زبان فارسی را می‌توان فراتر از برنامه‌ها و فعالیت‌های نهادهای متولی ارزیابی کرد و این رشد سریع را که ریشه در ارزش‌های انسانی، دینی، فرهنگی و تاریخی ملت ایران دارد باید نشانه عنایت الهی نسبت به بنیاد سعدی و مدیریت و کارکنان آن دانست. اما همگام شدن با این جریان عظیم که ۲۵۰۰ زبان‌آموز مغربی، ۴۰۰۰ دانشجوی مصری و ۶۰۰۰ فارسی‌آموز لبنانی تنها بخش کوچکی از آن شمرده می‌شوند، با آن‌همه تنوع و پیچیدگی و گستردگی، به‌ویژه، پیشی گرفتن از آن گستره در تأمین خدمات و نیازها، بدون تردید باری سنگین بر دوش فرد فرد مدیران و کارکنان این نهاد ارجمند خواهد گذاشت که تنها اعتقاد قلبی و التزام عملی به عبادی و جهادی بودن وظایف آنان را به مقصد خواهد رساند.

۶. اولویت‌های آموزشی

ماده ۲ اساسنامه بنیاد سعدی ۲۵ وظیفه عمده را برای این بنیاد تعریف کرده است^(۶) که می‌توان بر چهار بند زیر به‌عنوان اولویت‌های آموزش مستقیم زبان فارسی به خارجیان تأکید نمود:

- بند ۵: برگزاری دوره‌های آموزشی، دانش‌افزایی و تخصصی
 - بند ۷: آموزش از راه دور با استفاده از فناوری‌های نوین
 - بند ۸: اعزام استاد برای تدریس در دوره‌های کوتاه‌مدت و طولانی‌مدت
 - بند ۹: تألیف و تولید کتاب، نرم‌افزار، منابع و وسایل آموزشی و کمک‌آموزشی
- هرچهار برنامه فوق بسیار تأثیرگذار و ضروری شناخته می‌شود اما سه بند اول شمول کمتری دارد به این معنی که بند ۵ دوره‌ای کوتاه‌مدت است و نیز شامل افراد کمی می‌شود. بند ۷ هنوز امکان کاربردی وسیع نیافته است (وکیلی فرد، ۱۳۹۱) و با اجرای بند ۸، استادانی به تعداد محدود کرسی‌های زبان فارسی اعزام می‌شوند. در مقایسه با این سه بند، می‌توان تولید و توزیع منابع آموزشی معتبر و جذاب، همراه با نرم‌افزارهای صوتی - تصویری لازم را نخستین اولویت برنامه‌های بنیاد دانست زیرا:

الف- زبان‌آموزان به محیط فارسی‌زبان و امکان ارتباط طبیعی و واقعی با ایرانیان دسترسی ندارند

ب- فاقد انگیزه‌های قوی آموزشی هستند

پ- استادان بومی از نظر تسلط زبانی، به‌ویژه در مهارت گفتاری، با محدودیت مواجهند

ت- آموزش کلاسی با حضور استاد و دانشجو و به کمک کتاب، از روش‌های دیگر معمول‌تر و سودمندتر است

۷. برخی واقعیت‌ها و ویژگی‌های آموزشی

عرصه جهانی آموزش زبان فارسی به غیرفارسی‌زبانان را می‌توانیم به حوزه عمل پرگاری به وسعت آن عرصه تشبیه کنیم که ما خود در مرکز آن قرار داریم و از این‌رو، در عمل و بیشتر، پایه پرگار و حول و حوش آن را مدنظر قرار می‌دهیم. این موقعیت که نماینده شرایط داخل ایران و فعال‌ترین مراکز زبان‌آموزی آن است امتیازات محیط فارسی‌زبان، مسلط‌ترین استادان ایرانی، بانگیزه‌ترین زبان‌آموزان و مناسب‌ترین امکانات و، معمولاً، عامل مهم میزبانی برای غیرفارسی‌زبانان را به همراه دارد. درحالی که اگر آمار دقیقی داشته باشیم خواهیم دید که بیشترین مخاطبان زبان فارسی در خارج از مرکز پرگار و حتی در فاصله زیادی از آن قرار دارند که با محدودیت‌های مختلفی مواجهند و، به همین دلیل، شرایط آموزشی آنان را نمی‌توان با وضعیت داخل ایران مقایسه کرد. در نتیجه، برنامه‌ریزی و تجویز راهکارهای آموزشی برای پیرامون پرگار، آن‌گونه که در مرکز و حول و حوش آن عمل می‌شود، فاقد کارایی لازم است.

دغدغه مورد اشاره حاکی از ضرورت پرداختن اهل تحقیق و تعهد به تنگناهای آموزشی در خارج از کشور است و امید می‌رود که بنیاد سعدی، به‌عنوان معتبرترین نهاد متولی، بتواند در هدایت دیدگاه‌های کلی آموزش زبان فارسی در آن سطح تأثیرگذار باشد. سه نکته زیر در این زمینه جای تأمل دارد:

الف- شناخت ویژگی‌های آموزشی زبان فارسی: زبان انگلیسی صدها میلیون و حتی قریب یک میلیارد زبان‌آموز دارد. ده‌ها هزار نفر مدرسان، متخصصان و استادان این زبان، دست کم، از کشورهای آمریکا، انگلیس، کانادا و استرالیا به تدریس در مراکز آموزشی جهان اشتغال دارند. انگیزه‌های زبان‌آموزی در کلاس‌های آنان قوی است و در جمع عظیم زبان‌آموزان، درصد بالایی با علاقه‌مندی و احساس نیاز کامل و صرف زمان و نیروی کافی به فراگیری زبان انگلیسی می‌پردازند. این شرایط است که تحقیقات و تألیفات آموزش زبان انگلیسی را به برنامه‌ای مستمر، پرمخاطب و حتی بازاری سودآور بدل ساخته و، به‌طور روزافزون، به ارائه طرح‌ها، نظرها و روش‌های جدید انجامیده است.

باید توجه داشت که آموزش زبان فارسی فاقد امتیازات و امکانات فراگیری زبان انگلیسی است و نمی‌توان آن را با سطح زبان انگلیسی یکسان دانست. کلاس زبان فارسی، مثلاً در کشور مغرب (الزیموسی، ۱۳۸۷)، مصر یا شبه قاره را با استادان بومی که در تکلم فارسی با مشکل مواجهند در نظر بگیرید و بخواهید استادان آن کلاس‌ها روش آزا (CLT) را، که رویکردی است در حد اعلا‌ی ارتباط کلامی، اجرا نمایند. یا کشور کره جنوبی را در نظر آورید که، براساس اطلاع و تجربه حضوری این‌جانب در آن کشور، از گروه بزرگ فارغ‌التحصیلان بخش فارسی حتی در سال یک نفر هم نتواند شغلی به‌خاطر زبان فارسی به دست آورد و انتظار داشته باشید که دانشجویان برای یادگیری فارسی در حد انگلیسی تلاش نمایند.

شناخت پیشرفت‌های نظری جدید در حوزه آموزش زبان و بهره‌گیری بهینه از آنها در برنامه‌های آموزش زبان فارسی از نخستین اولویت‌های این حوزه شمرده می‌شود ولی آنچه در مورد زبان فارسی ضرورت دارد این است که شرایط و امکانات واقعی مربوط به آموزش این زبان به‌درستی شناخته شود و از یافته‌های نظری جدید مطابق آن شرایط و امکانات بهره‌گیری گردد.

ب- مقالات علمی و پژوهشی: مقالات علمی و پژوهشی که در همه رشته‌ها برآیند دانش اعضای هیأت علمی و بسیار ارزشمند و تأثیرگذارند، به‌ویژه در حوزه‌ای کاربردی مانند آموزش زبان فارسی به غیرفارسی‌زبانان، باید گشاینده مشکلات موجود و ابزار رشد و تعالی این حوزه در گستره جهانی آن باشند. همچنین

رعایت اخلاق علمی و هم‌افزایی نیروها و امکانات کنونی در راستای مصالح و منافع ملی لازم است هدف اصلی این مقالات قرار گیرد.

تحقیقات جدید آموزش زبان، که در بالا به آن اشاره شد، در پیشرفته‌ترین سطح ممکن و اغلب بر پایه زبان انگلیسی صورت می‌گیرد. برخی مقالات تخصصی حاصل این تحقیقات را، به‌عنوان بهترین شیوه‌های آموزشی، عیناً برای آموزش زبان فارسی به غیرفارسی‌زبانان تجویز می‌کنند درحالی که کارآیی آنها را می‌توان تنها به کلاس‌ها و گروه‌های خاصی که از شرایط بهینه برخوردارند محدود دانست.

در زبان انگلیسی هم اصل «هیچ شیوه‌ای بهترین شیوه نیست» یک اصل پذیرفته است یعنی در هر جایی شیوه‌ای که از همه تأثیرگذارتر و سودمندتر باشد بهترین شیوه محسوب می‌شود (Prabhu, 1990). همچنین اصل «بادهای وزان و شن‌های روان» که دلالت بر «آمدن و رفتن» سریع و مداوم شیوه‌ها و روش‌های آموزشی دارد از مشکلات حوزه آموزش به دلیل تغییر و تنوع فراوان آن حکایت می‌کند و به این معناست که هر نظر جدیدی را نمی‌توان در هر جایی الزاماً معتبر و کارساز دانست (Marckwardt, 1972).

پ- نشریات علمی و علمی- پژوهشی: حوزه آموزش زبان فارسی به غیرفارسی‌زبانان، در مقایسه با شأن جهانی این زبان و مخاطبان کثیر آن، از امکانات ضعیفی برخوردار است. تولید و انتشار مجلات علمی و علمی- پژوهشی باید با هدف چاره‌اندیشی و یافتن راهکارهای مناسب آموزشی و کمک به حداکثر مدرسان و فراگیران زبان فارسی در ایران و خارج از ایران صورت گیرد. تمرکز این نشریات بر شرایط بهینه داخلی و حوزه کاربردی و مخاطبان محدود، به بهبود شرایط خارج از کشور کمک نخواهد کرد. مجموعه بزرگی از مشکلات و پیشنهاداتی که در آثار منتشره از سوی شورا و مرکز گسترش زبان و ادبیات فارسی گردآوری شده بر ضرورت پرداختن واقع‌بینانه و صادقانه نشریات به رسالت مورد اشاره دلالت دارد.^(۷)

ت- دوره‌های آموزشی کارشناسی ارشد: جنبه کاربردی دانش آموزش زبان در دوره‌های کارشناسی ارشد بسیار ارزشمند به شمار می‌آید. حق این است که در برنامه‌های آموزشی این دوره‌ها، واقعیت‌های جاری و مجموعه مسائل آموزش زبان فارسی، ضمن بهره‌گیری بهینه از محتوای دروس زبان انگلیسی، مورد توجه جدی‌تر قرار گیرد و از حاصل مطالعات و بررسی‌های آموزشی در جهت رشد و پیشرفت آموزش زبان فارسی بهره‌گیری شود. مجموعه مشکلات و پیشنهاداتی که در بند قبلی به آن اشاره شد از این نظر سودمند خواهد بود.

۸. سودآوری و کسب درآمد

جامعه ایرانی به رشد و گسترش زبان و فرهنگ خود به‌عنوان ارزشی معنوی قویاً پایبند است و تأمین خدمات رایگان در این رشته را، که تاکنون معمول و متداول بوده است، موجه و حتی ضروری می‌شمارد. ضمن تأکید بر درستی این نظر، چند نکته زیر درباره مشکلات توزیع رایگان و امکان فروش محصولات آموزشی، صرفاً به‌عنوان طرح مسئله، مطرح می‌شود تا، در ادامه روال کنونی، مورد بررسی قرار گیرد:

الف- در تمام چند دهه گذشته، متولیان امر، با همه اعتقاد و ایمان خود، توفیق تأمین امکانات رایگان را، ولو در حد کتاب درسی، برای همه زبان‌آموزان متقاضی خارج از کشور نیافته‌اند و، به دلیل عدم دسترسی به این وسیله، در بسیاری از مراکز آموزشی، منابع نامناسبی مورد استفاده قرار گرفته و می‌گیرد.

ب- اهدای یک کتاب درسی به‌تنهایی بار مالی زیادی را تحمیل نمی‌کند، اما توزیع این اثر در بین تمامی فارسی‌آموزان متقاضی مستلزم تخصیص اعتبار زیادی می‌باشد که تاکنون میسر نگردیده است.^(۸) به همین دلیل، به‌عنوان مثال، هریک از چهار جلد مجموعه «زبان فارسی» که با رأی متولیان محترم برای تدریس در خارج از کشور

مناسب تشخیص داده شده، در طی هفت سال گذشته، با همه نظر مثبتی که متولیان داشته‌اند، حداکثر هفت هزار نسخه، هر سال یک هزار نسخه، تولید شده است (صفا، مقدم، ۱۳۹۱).

پ- شرایط اقتصاد مقاومتی که هم‌اکنون بر جامعه حکمفرماست همه نهادها را به کسب درآمد از برنامه‌های جاری و تولید ثروت تشویق و موظف می‌سازد. به این ترتیب، آیا نمی‌توانیم و نباید از محصولات آموزشی خود در حوزه آموزش زبان فارسی در خارج از کشور کسب درآمد کنیم؟

ت- مجموعه آموزشی «زبان فارسی» و نرم‌افزارهای آن، به‌عنوان یک نمونه، مطابق مدارک موجود، مبلغ قابل ملاحظه‌ای قیمت‌گذاری شده است. حتی می‌توان با ویرایش‌های لازم کارآیی اثر و میزان فروش آن را، مانند همه آثار آموزشی دیگر، افزایش داد. آیا، دست کم، بهره‌گیری از بازارهای مناسبی، از جمله آمریکا، انگلستان، کانادا و استرالیا، برای کسب درآمد از اثر یادشده، و مانند آن، قابل توجه و بررسی به نظر نمی‌رسد؟

ث- سودآوری محصولات آموزش زبان به معنی بی‌نیاز شدن از منابع دولتی نیست. برعکس، نیازهای مالی برای رشد این حوزه به قدری زیاد است که در حدود متعارف هرچه اعتبار گرفته شود باز هم کفایت نخواهد کرد. از این رو، سودی که از فروش محصولات آموزش زبان عاید شود کمکی خواهد بود به اجرای برنامه‌های بهینه بنیاد.

ج- فروش محصولات فرهنگی طبیعتاً به معنی پرهیز از جنبه‌های ارفاقی و یا توزیع رایگان نخواهد بود. در صورت تأیید کلی، می‌توان توزیع این محصولات را در سه سطح مورد مطالعه قرار داد: فروش با نرخ مناسب، فروش با نرخ ارزان و توزیع رایگان.

چ- نکته بعدی از نظر توزیع رایگان تأثیر منفی آن است. برخی مانند دکتر لویسون، استاد دانشگاه اکستر، معتقدند که رایگان بودن کتاب از ارزش آن می‌کاهد. این درحالی است که، در دانشکده ایشان، زبان فارسی تدریس می‌شود و نامبرده باید پیش از هرکسی موافق توزیع رایگان باشند.^(۹)

ح- آخرین نکته این که بهتر است معلوم شود که آیا بنیادهای مشابه کتاب‌های درسی خود را رایگان توزیع می‌کنند؟ این نکته در مورد زبان‌های ترکی و عربی هم که رابطه فرهنگی نزدیک با فارسی دارند قابل تأمل است با این تفاوت که اقتصاد مقاومتی در جامعه کنونی ایران عاملی تعیین‌کننده به‌شمار می‌آید.

نتیجه

شرایط مساعد کنونی از نظر گستردگی زبان فارسی در خارج از کشور می‌تواند به عنوان بستری در جهت معرفی و تبلیغ میراث فرهنگی و تمدنی میهن اسلامی و باستانی ایران که بخشی از میراث ارجمند جهانی است به کار گرفته شود و در نهایت به ارتقای شأن و عزت ملی منجر گردد. همچنین بهره‌گیری از شبکه جهانی آموزش زبان و ادبیات فارسی در ترویج ارزش‌های فرهنگی، تاریخی و تمدنی ایران به زدودن آثار منفی ناشی از تبلیغات تهاجمی بیگانه کمک خواهد کرد.

بخشی از مراکز علمی و آموزشی جهان رأساً و بدون دریافت کمک از ایران، اقدام به تأسیس بخش‌های آموزش زبان فارسی و مطالعات ایرانی نموده و موجب رونق و پیشرفت زبان فارسی گردیده‌اند. اما ترویج و گسترش جهانی زبان فارسی به عهده متولیان این حوزه قرار گرفته که در چند دهه اخیر با تلاش‌های مستمر و پیگیر خود به توفیقات چشمگیری دست یافته‌اند. با این همه، به دلیل جایگاه بلند زبان فارسی و خیل متقاضیان آن در خارج از کشور به امکانات، تمرکز و هم‌افزایی بیشتری احساس نیاز می‌شود. تأسیس بنیاد سعدی در این راستا صورت گرفته است.

در این مقاله، برخی یافته‌های نگارنده از تجربه‌های آموزشی و پژوهشی خود، ضمن ابراز حق‌شناسی نسبت به متولیان حوزه آموزش زبان فارسی به غیرفارسی‌زبانان، مطرح گردید. تقویت زبان فارسی به‌عنوان زبان علمی در

حوزه زبان‌آموزی، ایفای رسالت جهادی و عبادی بنیاد سعدی با شناخت کامل گستره فارسی‌آموزی با همه مخاطبان جهانی آن، نقش برجسته منابع آموزشی نرم‌افزاری و، در نهایت، بررسی امکان کسب درآمد از فروش محصولات آموزشی، بیش از همه، مورد تأکید قرار گرفت.

منابع

الزیموسی، و داد. (۱۳۸۷). **وضعیت زبان فارسی در دانشگاه‌های مغرب**. مجموعه مقالات ششمین مجمع بین‌المللی استادان زبان و ادبیات فارسی، به کوشش عباسعلی وفایی، تهران: شورای گسترش زبان و ادبیات فارسی و مرکز گسترش زبان و ادبیات فارسی.

دربندی، محمدرضا. (۱۳۹۱). **کلمه طیبه، گزیده‌ای از بیانات مقام معظم رهبری در اهمیت و گسترش زبان و ادبیات فارسی در جهان**. تهران: مؤسسه فرهنگی هنری و انتشارات بین‌المللی الهدی رقیب‌دوست، شهلا و رویا جدیری جمشیدی. (۱۳۹۱). **تأثیر آموزش شبکه‌های واژگانی بر درک مطلب فارسی‌آموزان غیرایرانی**، پژوهش‌نامه‌ی آموزش زبان فارسی به غیرفارسی‌زبانان، ص ۱۵۱. دانشگاه امام خمینی (ره) قزوین، شماره‌ی دوم، سال اول.

صحرايي، رضامراد و منیره شهباز. (۱۳۹۱). **تحلیل محتوایی منابع آموزش زبان فارسی بر پایه‌ی انگاره‌ی نیل اندرسون**. پژوهش‌نامه‌ی آموزش زبان فارسی به غیرفارسی‌زبانان، ص ۶. دانشگاه امام خمینی (ره) قزوین، شماره‌ی دوم، سال اول.

صفارمقدم، احمد. (۱۳۹۱). **مجموعه‌ی زبان فارسی برای غیرفارسی‌زبانان**. تهران: شورای گسترش زبان و ادبیات فارسی و پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
فنسولی هزاره، بهزاد. (۱۳۸۹). **طراحی و روایی‌سنجی آزمون بسندگی زبان فارسی**. پژوهش زبان‌های خارجی شماره ۵۷، دانشگاه فردوسی مشهد
مدرسی، یحیی

وکیلی فرد، امیررضا و همکاران. (۱۳۹۱). **ابزارهای آموزش زبان فارسی در محیط مجازی: از طراحی تا اجرا**. پژوهش‌نامه‌ی آموزش زبان فارسی به غیرفارسی‌زبانان، ص ۶۳. دانشگاه امام خمینی (ره) قزوین، شماره‌ی دوم، سال اول.

Marckwardt, Albert D. 1972. Changing winds and shifting sands. MST English Quarterly 21: 3-11
Prabhu, N. S. 1990. There Is No Best Method -Why? TESOL QUARTERLY, Vol. 24, No. 2, National University of Singapore.

پی‌نوشت‌ها

۱. رؤسای شورای گسترش زبان و ادبیات فارسی از سال ۱۳۶۶ به این شرح بوده‌اند: ۱. سیدباقر ابطحی ۲. علی‌اصغر شعردوست ۳. کمال حاج سیدجوادی ۴. قهرمان سلیمانی ۵. علی‌اصغر محمدخانی ۶. عباسعلی وفایی. سه تن از نامبردگان، همزمان، بر مرکز گسترش زبان و ادبیات فارسی نیز نظارت داشته‌اند.
۲. رؤسای مرکز گسترش زبان و ادبیات فارسی از سال ۱۳۷۴ به این شرح بوده‌اند: ۱. غلامحسین غلامحسین‌زاده ۲. محمد دانشگر (موقت)، ۳. عبدالرحیم نیکخواه ۴. محمد محمدخانی ۵. عباسعلی وفایی ۶. قهرمان سلیمانی ۷. محمدرضا دربندی.

بازشناسی آموزش زبان فارسی به غیرفارسی‌زبانان در آستانه تأسیس بنیاد سعدی / ۷۱۹

۳. جلسه‌ی حضوری با دکتر پردیس مینوچهر، دبیر انجمن استادان زبان فارسی در آمریکا، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، ۱۳۹۰
۴. گزارش استادان دانشگاه‌های کشور مصر در ضیافت سازمان فرهنگ و ارتباطات اسلامی برای ۶۰ تن از استادان آن کشور، ۱۳۹۱.
۵. گزارش رایزنی فرهنگی جمهوری اسلامی ایران در لبنان به سازمان فرهنگ و ارتباطات اسلامی، ارسال به پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، ۱۳۹۲/۹/۱۷
۶. اساسنامه بنیاد سعدی، مصوب جلسه ۶۷۳ مورخ ۱۳۸۹/۸/۴ شورای عالی انقلاب فرهنگی
۷. فارسی در جهان مجموعه بزرگی است مشتمل بر ۲۹ جلد که به کوشش کیومرث امیری فراهم گردیده و ۱۶ جلد آن به چاپ رسیده است. هر جلد اطلاعات تفصیلی و دقیقی درباره وضعیت آموزش زبان فارسی در یک کشور دارد و در پایان هر جلد فهرستی از مشکلات و پیشنهادات مربوط به آن کشور آورده شده است. از این گذشته، هریک از مجموعه سخنرانی‌های ایراد شده در مجمع‌های بین‌المللی استادان زبان و ادبیات فارسی، و همایش‌های دیگر در این حوزه، منبع ارزنده‌ای است از نظرات و راهکارهای مرتبط با مسائل آموزش زبان فارسی در خارج از کشور.
۸. اعتبارات سالیانه شورای گسترش عملاً به حدود سه میلیارد ریال در سال محدود بوده ضمن این‌که اعتبار مربوط به مجمع‌های بین‌المللی جداگانه پرداخت می‌شده است.
۹. جلسه حضوری با دکتر لویسون، تهران، ۱۳۸۹

نخستین همایش آموزش زبان فارسی

[www. Anjomanfarsi.ir](http://www.Anjomanfarsi.ir)